

UOT 372.3/4

I SINIF ŞAĞIRDLƏRİNİN MƏKTƏBƏ ADAPTASIYASI**Alagöz Məhəmməd qızı Şabanova**

Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı

ORCID: 0009-0003-6557-6350**E-mail:** Psixoloq.shabanova@mail.ru

Açar sözlər: təhsil, məktəb, ibtidai sinif, şagird, I sinif, adaptasiya, uyğunlaşma, motivasiya, psixologiya, pedaqogika.

Ключевые слова: образование, школа, начальный класс, ученик, первый класс, адаптация, мотивация, психология, педагогика.

Key words: education, school, primary class, student, first grade, adaptation, motivation, psychology, pedagogy.

Birinci sinif şagirdin məktəb həyatında ən vacib il hesab olunur. Məktəb mühitinə düzgün uyğunlaşma təlim prosesinə müsbət təsir göstərir, yeni biliklər əldə etməyə həvəsləndirir, yeni biliklərə inteqrasiyanı, yoldaşlıq və dostluq münasibətlərinin formalaşmasını asanlaşdırır.

Bağçadan sonra məktəbə alışmaq, demək olar ki, bütün uşaqlar üçün çətinlik yaradır. Məktəbəqədər yaşda uşaqdan fənlər tələb olunmur, dərslər oyun şəkildə keçirilir, uşaqlar qaçmağa, oynamağa vaxt tapır, yuxu və istirahət üçün bir saat ayrılırdı. Birinci sinifdə isə onların həyat rejimi dəyişir və uşaqlar dəyişən şərtlərə uyğunlaşmalı olurlar. (1, s.220).

I sinif şagirdlərinin yeni şəraitdə qarşılaşdıqları bəzi amillər onların məktəbə uyğunlaşmasına çətinlik yaradır:

- yeni gündəlik rejim;
- məktəbdə qarşılaşdıqları qaydalar və məhdudiyətlər;
- sinif yoldaşları və müəllim ilə münasibətlər qurmaq ehtiyacı
- uşaq üçün yeni mühit yeni məsuliyyətlər və tələblər.

Məktəbə adaptasiya prosesi 1-ci sinifə yeni daxil olan şagirddən məktəbə müəyyən psixoloji hazırlıq səviyyəsi tələb edir. Müasir dövrdə müəyyən olunmuşdur ki, məktəbə psixoloji hazırlıq inteqral, mürəkkəb quruluşlu bütöv bir təhsildir və onun struktur komponentləri bir-biri ilə ierarxik olaraq bağlıdır.

L.A.Venger, Y.L.Kolominski, E.A.Panko və digər psixoloqların tədqiqatlarına əsaslanaraq hazırda məktəbə hazırlığın struktur komponentlərini aşağıdakı kimi göstərmək olar:

Sosial-psixoloji hazırlıq - uşaqda elə keyfiyyətlərin formalaşmasıdır ki, bu keyfiyyətlər ona sinif yoldaşları və müəllimlə əlaqə yaratmağa kömək etsin. Uşaq məktəbə, sinifə gəlir və burada uşaqlar ümumi işlə məşğuldurlar. O başqa uşaqlarla qarşılıqlı münasibətlər qura, uşaq cəmiyyətinə daxil ola, yoldaşları ilə birlikdə fəaliyyət göstərə, lazım gəldikdə güzəştə gedə və özünü müdafiə edə bilmək bacarığına malik olmalıdır. Beləliklə, bu komponent uşaqdan başqaları ilə ünsiyyət tələbatının olmasını, uşaq qrupunun maraq və əhəmələrinə tabe ola bilmək, məktəb təlimi şəraitində məktəblinin rolunu yerinə yetirə bilmək bacarığını tələb edir.

İntellektual hazırlıq - ətraf aləm haqqında müəyyən biliklərin olmasını və idrak proseslərinin inkişafını tələb edir. Bunun üçün uşaqda lazımı bacarıqları formalaşdırmaq zəruridir. Buraya dərs tapşırığını seçmək və onu müstəqil fəaliyyətinin məqsədinə çevirə bilmək bacarığı aiddir. Belə əməliyyat uşaqdan intellektual inkişafın müəyyən səviyyəsindən başqa, ger-

çəkliyə dərk olunmuş münasibət, təəccüblənmək, yeniliklərin səbəblərini axtara bilmək qabiliyyətini də tələb edir.

Emosional-iradi hazırlıq - o zaman formalaşdırılmış hesab olunur ki, uşaq qarşısına müəyyən məqsəd qoya bilir, fəaliyyət planı müəyyənləşdirir və onun həyata keçməsinə çalışır. Eyni zamanda uşaqda emosional sabitliyin müəyyən səviyyəsi, lazım gəldikdə öz affektiv hərəkətlərini tənzim edə bilmək bacarığı tələb olunur.

Müşahidə olunan məktəb təcrübələrinə əsasən demək mümkündür ki, məktəbə adaptasiya prosesi sinir sisteminin xüsusiyyətlərinə əsasən bəzi uşaqlar üçün məktəbə uyğunlaşma digərlərinə nisbətən daha çətin ola bilər. Əsasən ibtidai sinifdə məktəbə adaptasiya prosesində çətinlik çəkən şagirdlər aşağıdakılardır:

- **Hiperaktiv uşaqlar.** Onların konsentrasiyası az olur, psixi xüsusiyyətlərinə görə daim hərəkət etməli və oturmamalıdırlar, parta arxasında bütöv bir dərs oturmaq onlar üçün əsl işgəncədir. Belə şagirdlər çox vaxt sinifdə nizam-intizamı pozurlar.

- **Yorğunluq həddi yüksəlmiş uşaqlar.** Passiv və ya tənbel uşaqlarda demək olar. Bunun səbəbi fərdi xarakterik xüsusiyyətlər, ailənin xüsusi yanaşması və ya xroniki xəstəliklər ola bilər. Belə məktəblilər tapşırıqları yerinə yetirməkdən yayına bilər və bu hal onların akademik uğurlarını azaldır.

- **İstedadlı birinci sinif şagirdləri.** Məktəbə girməzdən əvvəl belə uşaqlar artıq geniş bilik ehtiyatına malik olur və tədrisin ilk ayları onlar üçün sadəcə təkrar, cansıxıcı olur. Buna görə də oynaya və dərsə qulaq asmaya bilərlər.

- Məktəbdə uyğunlaşma problemləri **valideynlərin tələblərinin artması** ilə bağlı ola bilər. Valideynlər nəzərə almalıdır ki, şagirdin məktəb mühitinə alışması uzun çəkə bilər və bu müddətdə uşaqdan çox şey (böyük akademik uğurlar) gözləmək lazım deyil.

Məktəbə uyğunlaşma prosesində valideynlər mühüm rol oynayır. Onların övladlarına yanaşma tərzini məktəbə adaptasiya prosesini asanlaşdırma və ya çətinləşdirə bilər. Şagirdin yeni bir şəraitə alışma dövrü hər şagirdin fərdi psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq fərqli müddət çəkə bilər. Bu müddət vəziyyətə uyğun olaraq iki həftədən altı aya qədər çəkə bilər. (3, s.114)

Birinci sinif şagirdinin məktəbə uyğunlaşması uşaqda **düzgün motivasiya** yaradılmasından başlayır. Şagirdin səhər məktəbə getmək istəyi məhz bununla əlaqəlidir. Məktəbə yeni cəlb edilən tələbənin öyrənmək üçün hər hansı cəhdləri nəticələrindən asılı olmayaraq yeni bir şey diqqəti cəlb etməlidir, ana və ata dəstəyini uşaq daim hiss etməlidir. Uşaq ailədən psixoloji dəstək hiss edərsə, onun heç bir qorxusu olmayacaq yeni bilinməyənle üzləşmək və uğurlu adaptasiya üçün son dərəcə vacibdir.

Problemin aktuallığı. Müasir cəmiyyətdə uşaqılıqda formalaşan uyğunlaşma qabiliyyəti gəldikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Bu bacarığın mühüm göstəricisi müəyyən sayda uşaq üçün minimum səviyyəyə çatmayan məktəb hazırlığıdır. Təcrübə göstərir ki, adaptasiya müəkkəb quruluşa və mənşəyə malik çoxşaxəli hadisədir. Məktəbdə şagirdlərin təlimdəki geriliyini azaltmaq, hətta bəzi hallarda aradan qaldırmaq (qarşısını almaq) sahəsində məktəb tərəfindən toplanmış təcrübəyə baxmayaraq, bu problem aktual olaraq qalır.

Problemin elmi yeniliyi. Məktəbə yeni başlayan ibtidai sinif şagirdlərinin adaptasiya prosesinə təsir edən amillərdən ibarətdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Dissertasiya materiallarından pedaqoji ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin tələbələri, ibtidai sinif müəllimləri, kiçik sinif şagirdlərinin valideynləri ilə işdə istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Abbasova A.R. Müasir dövrdə gənclərin sosial mühitə adaptasiyasının psixoloji problemləri: Magistr dissertasiyası. Bakı, 2014.
2. Адаптация социальная / Психологический словарь. М., 1996.
3. Həmzəyev M.Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı: Maarif, 2001, 296 s.
4. Əliyev R.İ. Psixologiya tarixi: Dərslik. Bakı, 2006, 381 s.
5. Ələsgərova S.R. Təlimdə geri qalan şagirdlərlə işin təşkili // Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi, 2018, № 3, s. 9-13.

A.M. Шабанова**Адаптация первоклассников к школе****Резюме**

Первый год обучения в школе - чрезвычайно сложный, переломный период в жизни ребенка. На смену беззаботным играм приходят ежедневные учебные занятия. Они требуют от ребенка напряженного умственного труда, активизации внимания, сосредоточенной работы на учебных занятиях, удержания правильной рабочей позы. Занятия в школе, а также увлечение многих первоклассников телевизионными передачами, телефонами приводят к тому, что двигательная активность ребенка становится в два раза меньше, чем это было до поступления в школу. Потребность же в движении остается большой. Ребенка, пришедшего впервые в школу, встретит новый коллектив детей и взрослых. Ему нужно установить контакты со сверстниками и педагогами, научиться выполнять требования школьной дисциплины, новые обязанности, связанные с учебной деятельностью.

A.M. Şabanova**Adaptation of first-graders to school****Summary**

The presented paper is devoted to finding out and analyzing the opinions of primary education teachers on the causes of the unsuccessful adaptation of current schoolchildren to the beginning of systematic education. To find out the above issues, pedagogical research was carried out at selected primary schools in Slovakia. The implementation of the research and the subsequent analysis of the research results confirmed that the length of teachers' pedagogical practice has a statistically significant effect on their views on the causes of adaptation difficulties in emotional, social, intellectual, and psychomotor areas of children's school readiness.

Redaksiyaya daxil olub: 28.03.2024